

Philip Teir

J&B

Kohtauksia eräänlaisesta avioliitosta

Suomentanut Jaana Nikula

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

Haluan lapsia sinun kanssasi.
Haluan asua sinun kanssasi,
oli taloa taikka ei.
Loppu. Jatkuu myöhemmin.
M.o.i.s. (= Minulla on ikävä sinua)

JÖRN DONNERIN KIRJELAPPUNEN
BITTE WESTERLUNDILLE, 1987

In the end, we all become stories.

MARGARET ATWOOD

Teoksen valokuvat Bitte Westerlundin kotialbumista ellei toisin mainita.

Ruotsinkielinen alkuteos *J&B. Scener ur ett skenäktenskap*
Schildts & Söderströms 2023

Suomenkielinen laitos © Philip Teir, Bitte Westerlund
ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

ISBN 978-951-1-47455-5

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

Sisällys

- 9 ”Oletko sinä se saatanan Philip Teir?”
- 22 Kun mammutit kuolevat
- 23 Aamutakki
- 27 Komposti
- 30 Verilöyly
- 36 Yllättävä tekstiviesti
- 39 Bitten etsivätoimisto
- 42 Ensitapaaminen
- 48 Suomen seksikkäin mies
- 54 Oscar-gaalassa
- 58 Jörnin kaksi puhelinlinjaa
- 63 Kahden lapsen lisenssi
- 69 Muutto Bortomsjöhön
- 73 Matka vieraaseen maahan
- 81 Tervettä maalaisverta Donnerin dynastiaan
- 88 Arkistolöytöjä
- 92 Ensimmäinen avioliitto
- 98 Jörnin lapsuus

- 104 ”Paras ruotsinkielisessä Suomessa”
- 114 Nuori kriitikko Ruotsissa
- 119 Jumpperipimu Tukholmasta
- 121 Harriet Andersson: ”Meitä pidettiin todella kauniina parina”
- 129 Pako Los Angelesiin
- 138 Bitte viheltää pelin poikki
- 146 Jörn polttaa kaikki kirjeensä
- 153 Monica Fischer
- 156 Vuodet EU-parlamentissa
- 164 Ystävättärien kuoro: Ulrika Rudbäck
- 171 Ystävättärien kuoro: Bettan Jansson
- 179 Ystävättärien kuoro: Marica Rosengård
- 186 Linnan juhlissa
- 191 Oscarin kohtalo
- 198 Fiskarsin paistinpannu
- 202 Poikien versio: Daniel Donner
- 209 Poikien versio: Rafael Donner
- 221 Viimeinen tahto
- 229 Bortomsjö revisited

”Oletko sinä se saatanan Philip Teir?”

Helsingin kirjamesseilla kirjailijoilla ja kustantajilla on usein tapana nauttia olut- tai viinilasillinen terassibaarissa, joka on halliin johtavien pitkien portaiden vaiheilla. Baarista voi mukavasti seurata kävijöiden virtaa samalla kun pääsee hetkeksi eroon messuhulinasta.

Syksyllä 2018 huomaan Jörn Donnerin Otavan messuosastolla. Kustantaja on parhaillaan johdattamassa häntä kirjailijoille varatun pöydän ääreen. Donner näyttää kumaraiselta. Hän istuuu signeeraamaan kirjojaan. En kuule baarista mitä hän sanoo, mutta oletan hänen murahtelevan tavalliseen tapaansa. Hän on ärtynyt kaikesta huomiosta, mutta samalla se miellyttää häntä.

”Jonkun pitäisi vielä joskus kirjoittaa tuon miehen elämäkerta, vaikka siinä olisi kyllä hirveä urakka”, sanon kustantaja Aleksi Siltalalle, joka istuu baarissa minua vastapäätä.

Olen itse ajatellut kirjoittaa Donnerista, mutta olen työntänyt ajatuksen syrjään. Hanke on tuntunut mahdottomalta, houkuttelevalta mutta silti mahdottomalta. Mitä kukaan voisi sanoa Jörn Donnerista, kun hän on itse sanonut jo kaiken?

Hänen kirjallinen tuotantonsa on valtava, lähes kahdeksankymmentä teosta. Omaelämäkerrallisessa *Mammutissa* on 1087 sivua. Jörn on elänyt kokonaisen vuosisadan ja ollut julkisuudessa teini-ikäisestä asti. Aineistoa on loputtomasti. Hänellä oli elämänsä aikana niin monta rautaa tulella, että oli kuin suurempikin sepänpaja. Juuri kun luulee saaneensa

kokonaiskuvan hänen elämäntyöstään, jostakin ilmaantuu ennestään tuntematon elokuva- tai kirjahanke. Elämäkerturilla olisi lähdemateriaalia liiankin kanssa.

Jörn vuodatti koko elämänsä romaaneihin, elämäkerrallisiin teoksiin, kirjeisiin ja päiväkirjoihin. Hän oli niin monessa mukana, että viidesosakin riittäisi mittavaksi elämäntyöksi tavalliselle ammatti-ihmiselle. Hänen australialainen ihasuksensa Penny kysyi häneltä kerran kirjeessään, vieläkö hän tekee vain ”työtä, työtä ja työtä”.

Syksyllä 2018 päätän lähettää Jörn Donnerille sähköpostia, meni syteen taikka saveen. Olen vuosien mittaan tavannut häntä silloin tällöin, erään kerran Göteborgin kirjamesseilla 2000-luvun alussa. Me istumme samassa päivällispöydässä kuuntelemassa suomenruotsalaista kirjailijaa, joka lukee näyttämöllä teostaan. Jörn on paikalla vaimonsa Bitte Westerlundin kanssa. Yhtäkkiä Jörn sanoo: ”Minä inhoan luentatilaisuuksia” ja nousee pöydästä lähteäkseen tupakalle (Bitten mukaan hän poltti pahimmillaan 50 savuketta päivässä, loppuaikoina vähemmän). Jörn ei saa näyttämön takana olevaa ovea auki, hän kiskoo turhaan ovenriipaa samalla kun kirjailijaparka jatkaa lukemistaan. Kuulijat katselevat noloina lautasiinsa. Jörn mutisee ja kiroilee. Bitte kiiruhtaa auttamaan häntä.

En vielä silloin tunne Jörniä, mutta Bitten olen nähnyt useinkin. Hän tuntuu olevan aina siellä missä tapahtuu, kirjojen julkistamistilaisuuksissa ja vastaanotoilla. Hän tervehtii aina jostakin nurkasta ja usein hänet huomaa heti saapuesaan tilaisuuteen.

Päivällisen jälkeen kysyn Jörniltä, tietääkö hän, oliko modernistirunoilija Gunnar Björlingillä suhde paljon nuoremman Henry Parlandin kanssa. 1920- ja 30-luvun modernistit kiehtovat minua, kuten kaikkia nuoria suomenruotsalaisia kirjailijoita. Nuorena toimittajana Jörn ehti 50-luvulla

tutustua joihinkin modernisteihin, hän tunsi varsinkin Hagar Olssonin. Björling oli vieraana Jörnin ja Inga-Britt Wikin häissä vuonna 1954.

”Haluat siis tietää naivatko he.”

Jörnille tyyppillinen repliikki. ”Naida” oli verbi, jota hän käytti mielellään. Kun esittelen itseni, hän sanoo: ”Ai sinä olet se saatanan Philip Teir.” Olen melko tuore Hufvudstadsbladetin kulttuuriosaston päällikkö ja Jörn on luultavasti nähnyt nimeni lehdessä. Nyt olen sitten saanut nimeni eteen luonnehdinnan ”saatanan”.

Annan Jörnille ensimmäisen novellikokoelmani *Donnerryhmän*, joka ilmestyi 2011. Niminovelli kertoo kahdesta kirjallisuuden opiskelijasta, jotka murtautuvat Jörnin työhuoneeseen ja varastavat Oscarin, jonka hän sai tuotettuaan elokuvan *Fanny ja Alexander*. Opiskelijat ovat kahdestaan perustaneet faniklubin nimeltä ”Jörn Donner Appreciation Society”. Jörn sanoo, että minun olisi pitänyt pyytää lupa hänen nimensä käyttämiseen kirjassani. Ajatus kuvitteellisesta ihailijakerhosta ei ehkä olekaan aivan tuulesta temmattu: kun puhun kirjastani Akateemisessa kirjakaupassa, yleisön joukosta astuu esiin ujo nuorukainen, joka kertoo omistavansa kaikki Jörnin kirjoittamat kirjat.

Siihen aikaan niitä oli kuutisenkymmentä. Seuraavan kymmenen vuoden aikana määrä lisääntyä roimasti.

Toimittajana tapaan Jörnin usein. Hän täyttää 80 helmikuun 5. päivänä 2013 ja juhlapäivän kynnyksellä haastatteleen häntä Hufvudstadsbladetiin. Hän kutsuu minut juhlapäivällisille, jotka pidetään Otavan tiloissa. Paikalla on vain ydinperhe, kustantaja, muutama ystävä ja presidentti Sauli Niinistö rouvineen.

Vastaanottaja: j.donner@surfnet.fi
Lähettäjä: philip.teir@gmail.com

Hei Jörn,

Terveisiä kirjamessuilta. Erään keskustelun aikana minulle tuli eilen mieleen suunnitelma, jota olen pyöritellyt päässäni jo pitkään: olisin kiinnostunut kirjoittamaan elämäkertasi. Onko joku jo ottanut sinuun yhteyttä sen tiimoilta?

Sinähän olet itse kirjoittanut elämästäsi niin paljon, että elämäkerta voi tuntua turhalta, mutta uskon silti, että se tarjoaisi mielenkiintoisia mahdollisuuksia.

Mitä mieltä olisit useammasta haastattelusessiosta - noin teoriassa? Kävisimmekö lounaalla keskustelemassa asiasta?

Philip

Nyt viesti lähinnä nolottaa minua. Kirjan kirjoitustyö on aivan muuta kuin kirjasta haaveileminen. Jörn vastaa viestiini puoli tuntia myöhemmin:

Vastaanottaja: philip.teir@gmail.com
Lähettäjä: j.donner@surfnet.fi

Mielellään lounas tai kahvikupillinen osoitteessa Pohjoisranta 12.

Kai Ekholm, nykyään Kansalliskirjaston entinen johtaja, halusi kirjoittaa elämäkerran, haki rahoitusta, muttei saanut. Projekti lakautettu.

Jyväskyläläisestä kustantamosta, Docendosta, tultiin käymään Pohjoisrannassa. Puhuivat näyttelijä Haapasalon kirjasta, jota on myyty 150 tuhatta kpl. Halusivat tehdä haastattelukirjan, jonka herra Enbuske kirjoittaisi, mukana 200 valokuvaa.

Kieltäydyin.

Eräs ruotsalainen tv-yhtiö tekee minusta tyhmää haastatteluelokuvaa. Tietääkseni ovat myyneet sen FST:lle. Rahat luultavasti Kulturfondenilta. Toivottavasti se paskaleffa ei ikinä valmistu.

KAIKKI ON MAHDOLLISTA. Olen melkein toimettona, kirjoitan pientä jatkoa Suomi/Finlandiin, joka julkaistaan juuri ennen ek-vaaleja. Vaatimaton juttu, paskilli johon tulee räikeänpunainen kansi.

TO MAKE A LONG STORY SHORT: Ota yhteyttä kun sopii, sähköpostitse tai puhelimitse. En aina vastaa puhelimeen, mutta sähköpostiin vastaan aina.

Jörn.

Tapaamme viikkoa myöhemmin. Ensi alkuun Jörn tuntuu kiinnostuneelta, mutta silti tapansa mukaan melko torjuvalta. Uusimmissa kirjoissaan hän on epäillyt, mahtaako kiinnostaa enää ketään, varsinkaan Ruotsissa. Suomenruotsalainen kirjailija, jolla ei ole lukijoita Ruotsissa, kirjoittaa vain ja ainoastaan suomenruotsalaisille, tai myös suomenkielisille, mikäli hänellä on laaja lukijakunta. Jos kirjoja julkaistaan myös lahden takana, sitä voi pitää osoituksena suosiosta ja kiinnostavuudesta. Jörn nostaa yhä uudelleen esiin median – mielestään vähäisen – kiinnostuksen Jörn Donneria kohtaan, vaikka väittääkin samalla eräänlaisen falskin nöyryyden vallassa, ettei ole enää erityisen mielenkiintoinen.

Uransa huipulla Jörn on yhtä tunnettu Ruotsissa kuin Suomessakin. Ehkä kaikki ruotsalaiset eivät tiedä *mistä* hän on kuuluisa – esimerkiksi hänen poliitikon uraansa ei siellä tunnettu – mutta hän on *julkkis*. Hän joi viinaa ja tupakoi heidän olohuoneissaan 70-luvulla sellaisissa tv-ohjelmissa kuin *Sommarkväll* ja 80-luvulla ohjelmassa *Oförutsett*, jossa olivat mukana myös Kristina Lugn ja Bert Karlsson. Ruotsalainen lehti *Månadsjournalen* kiteyttää vuonna 1998: ”Ruotsissa Jörn Donner on ryypiskelevä ja kiroileva kummajainen. Suomessa hän on yläluokan petturi. Brysselissä hän on Suomen ääni maailmalla. Itse hän ei piittaa paskaakaan siitä millaisena häntä pidetään. Kirjoitettuaan 43 kirjaa hän haaveilee voivansa viimeinkin heittäytyä kokopäiväiseksi kirjailijaksi.”

Haave ei toteutunut koskaan. Jörn ei jättänyt politiikkaa vielä 1998 eikä viimeisinä vuosinaankaan keskittynyt pelkäämään kirjoittamaan.

Vuonna 2017 (vuotta ennen kuin lähetän hänelle viestin elämäkerrasta) syömme lounasta Kruununhaassa ravintola Rodolfossa, joka on kivenheiton päässä Jörnin Rauhankadun kodista ja Pohjoisrannassa sijaitsevasta työhuoneesta.

Jörn saapuu ravintolaan yllään jokseenkin väljä talvitakki. Hän ripustaa sen naulaan ja me istumme pöytään.

Hän silmäilee ruokalistaa, valitsee kalaa ja sanoo, ettei halua lounaaseen kuuluvaa salaattia.

Juttelemme niitä näitä, ilman sen kummempaa punaista lankaa, koska haluan vain tutustua Jörniin paremmin nyt kun hän on vielä elossa. Hän kertoo hankkeista, joiden parissa työskentelee, kuten sotavuosina kirjoitettuihin kirjeisiin perustuvasta kirjasta, jota paraikaa toimittaa.

Tarjoilija tuo pienet salaattikulhot pöytään.

”Minähän sanoin, etten tahdo mitään helvetin salaatteja.”

Tuntuu melkein kuin hän näyttelisi minulle Jörn Donneria. Olen nähnyt saman ennenkin: Akateemisen kirjakaupan hississä hän osoittaa mieltään ärisemällä nuorelle myyjälle. Kerran Göteborgin lentokentällä kirjamessejen aikaan tapahtui näin: Pari nuorta ruotsalaismiestä, joilla on taaksepäin suitut hiukset ja Ralph Laurenin paidat, pyyhältävät turvatarkastuksen priority lanelle. Jörn vilkaisee minuun kuin ei uskoisi näkemäänsä – ja sitä katsetta hän osasi käytellä tehokkaasti – nyökkää ruotsalaisia kohti ja sanoo: ”Teir, tuoko muka on priority lane?”

Kun otamme tavaramme, miehet huomaavat Jörnin, näyttävät tunnistavan hänet ja ehdottavat selfietä.

”Ei helvetti.”

Kas siinä Jörn, juuri sellaisena kuin hänet kuvittelemme.

Rodolfon tarjoilija vaihtaa lennossa kielen ruotsiin ja sanoo esikoulunopettajan äänenpainoin: ”Ei salaattia ole pakko syödä, jos ei tahdo.” Jörn vaikuttaa aidosti hämmentyneeltä.

Syötyämme Jörn jää hetkeksi naulakon luokse kiskomaan takkinsa jumittunutta vetoketjua. Tarjoudun auttamaan, mutta hän hätistelee minut kauemmaksi.

”Teir, voit mennä. Kyllä minä pärjään.”

Kuulen aina samat kaksi kommenttia, kun kerron kirjoittavani Jörnistä. Jotkut sanovat, että hän vaikutti kusipäältä, mutta useammin kuulen, että hän oli charmikas ja karismaattinen. Jos katsoo hänestä 60-luvulla otettuja valokuvia, ymmärtää hyvin mikä hänessä ihastutti: hänestä tulee mieleen ranskalaisen elokuvan uusi aalto, hän oli kuin suomenruotsalainen Alain Delon.

Molemmat kommentit Jörnistä tuntuvat pitävän paikkansa. Monet, jotka tunsivat hänet, muistelevat häntä lämmöllä. Heidän mukaansa hän oli tiedonhaluinen ja luotettava työtoveri. Ja sitten on niitä, jotka muistavat hänet työkeänä, joskus miltei lapsellisena kiukuttelijana.

Kirjoitan näitä rivejä talvella 2023, pian on helmikuun 5. päivä ja Jörn olisi täyttänyt 90 vuotta. Me emme päässeet niin pitkälle, että olisimme saaneet haastattelukirjan valmiiksi.

Jörn itse kyllä julkaisi vuonna 2019 kirjan, jonka nimi on *Viimeinen taisto. Suomi Finland II*. Luen tuoreeltaan kirjan, joka näyttää koostuvan enimmäkseen viimeistelemättömistä päiväkirjamerkinnöistä. Sivulta 36 löydän seuraavan merkinnän vuodelta 2017:

Luen Imagesta Philip Teiristä, joka haluaisi näköjään jollain tapaa jäljitellä minua, vaikkei sanokaan sitä suoraan ja selvästi. Hän luo uraa, sekä HS:ssä että DN:ssä on hänestä kokosivun jutut, hänhän on hyvää pataa muiden samanlaisten repostelijoiden kanssa, kuten Diktonius tapasi sanoa. Hänen uusin romaaninsa ei ilmeisesti ole kovin ihmeellinen, mutta hän on etevä, hänellä on hyvät verkostot, tuntee monia. Toisin sanoen coming man. Taktikko, tarjosi minulle lounaan, ei halunnut mitään, hänellä oli kiire saada romaaninsa valmiiksi.

Mutta että jäljittelisi minua? Siihen ei tosiaankaan kukaan pysty.

Eihän se ole edes tavoittelemisen arvoista.
Tulee surkea kopio.

Jörn itse oli verkostoituja koko ikänsä. Hän hankkiutui aina sinne missä tapahtui. Glamour ja status kiehtoivat häntä, vaikka hänessä oli myös boheemi ja vaatimaton puoli: hän kalasti, käytti kuluneita lenkkareita, valta ei tuntunut häntä hetkauttavan ja hän kohautti olkiaan hienoille kalaaseille.

On kuitenkin jotain mitä ei käy kiistäminen: Jörn rikkoi kaikki rajat ja totutut käsitykset siitä miten ja missä ruotsinkielisessä Suomessa saattoi työskennellä. Hän pyrki aina pidemmälle, aina eteenpäin. Hän otti usein hoitaakseen kunnianhimoisia projekteja, jotka hänen onnistui toteuttaa, koska hänellä oli verraton *track rekord*. Hänen suurin valttinsa oli horjumaton työmoraali. *Fanny ja Alexander* oli Ruotsin siihenastisista elokuvista kallein. Jörn hankki rahoituksen elokuvalle sekä Ranskasta että Yhdysvalloista. Hän oli saavutuksesta ylpeä, ja syystäkin. Hän ei pelännyt julkisia konflikteja ja oli etevä pudottelemaan *one linereita*. Suomessa oli paljon niitä, jotka eivät voineet sietää häntä, mutta oli myös niitä – varsinkin miehiä – jotka ihailivat häntä.

Kaikki ei toki onnistunut Jörniltäkään, sen hän sanoi itsekin suoraan kirjoissaan, joihin hiipi vuosien mittaan yhä itse-kriittisempiä ja synkemmästä elämänväsymyksestä kertovia sävyjä. Elämänsä loppuvuosina häntä myös arvosteltiin yhä useammin myrkyllisen ilkeistä puheista.

Avaan kirjan ja jatkan lukemista.

10. joulukuuta. Philip Teir otti jokin aika sitten yhteyttä. Hän haluaa yhdistää kirjoitusprojektiinsa muutamia keskusteluja ja haastatteluja. Reagoin hieman allergisesti, viittasin muun muassa tekijänoikeuteeni siihen mitä sanon ja kirjoitan. Minun oli vaikea tuoda esiin varsinaista vasta-

väitettäni, että minä, kaikkien näiden elämänkuvausten, kuolinkuvausten ja rakkauden ja surun kesien sekä mammuttien, suuren ja pienen jälkeen, olen koko lailla kyllästynyt itseeni. Sitä paitsi minulta odotetaan, että osaisin sanoa jotain merkittävää, mitä en osaa. Ajatus luistaa paremmin kun kirjoitan, olen siksi huono puhumaan, sekä poliittisesti että yksityishenkilönä. Sen sijaan, sanoin, Philip voisi kirjoittaa mitä haluaa minun puuttumatta asiaan.

En ole kiinnostava. 85, ja 86:tta käydään.

Tänä maanantaiaamuna lunta ei ole tullut. Sanotaan että sitä tulee, ei kuulu minulle. Viholliseni on kylmyys, keuhkojeni sitkeä vihollinen.

Sittemmin saan tiedon, että Teir kirjoittaa kirjansa ilman minua, mikä on helpotus.

Päiväkirjamerkintä on keväältä 2019. Sen jälkeen tapaamme vielä muutaman kerran, viimeisen kerran vähän ennen joulua. Työhuone on siivottu. Pöydällä on komea amaryllis. Haastatellessani Bitteä Jörnin kuoleman jälkeen hän kertoo, että amaryllis oli luultavasti lahja joltakulta, joka ei tiennyt Jörnin inhoavan kukkia.

Jörn on laiha, paita repsottaa löysänä ja alahuuli roikkuu pahemmin kuin ennen.

Älyssä ja muistissa ei ole mitään vikaa. Aluksi puhumme hänen sairauksistaan. Keuhkoissa on kasvain, mutta sädehoito ei tule kysymykseen, koska sitä on jo käytetty liikaakin.

Lääkärit yrittävät keksiä toisen hoitokeinon, kun sytostaattikuuriin ei käy. Jörn miettii ottavansa yhteyttä vielä erääseen lääkäriin.

Pyydän häntä luettelemaan sairautensa.

”Iso leikkaus 2006, vasemmasta keuhkosta poistettiin puolet, ja sitten 2010-luvulla minulla on ollut kaksi pitkää sädehoitojaksoa. Nyt on taas löydetty kasvain. Sitten on jotain

jonka nimi on COPD, keuhkohtaumatauti. Kesän jälkeen olen ollut kolme kertaa sairaalassa ja teen nyt töitä kymmenen prosentin teholla, pari tuntia päivässä. Se ei ole paljon. Melkein vitsinä sitä voisi pitää.”

Kai Ekholmin kirjasuunnitelma toteutuu. Elämäkerta *Jörn Donner, kuinka te kehtaatte* ilmestyy 2020, pian Jörnin kuoleman jälkeen. Kirjaansa varten Ekholm kävi läpi laajan leikearkiston Jörn Donneria koskevaa aineistoa. Hän analysoi perinpohjaisesti Jörnin toimintaa ja työskentelyä varsinkin politiikassa ja tarkastelee niiden pohjalta Jörnin roolia Suomen 1900-luvun julkisuusilmastossa.

Se on yksi puoli Jörn Donnerista.

Toinen on yksityinen Jörn.

Mitä enemmän olen lukenut Jörnin teoksia ja haastatellut ihmisiä, sitä selvemmin olen huomannut, että kirjallisuuden, politiikan ja elokuvan ohella on vielä neljäskin alue: Jörnin rakkaus- ja perhe-elämä. Iltapäivälehdet ovat aina olleet kiinnostuneita siitä, mutta vain pintaa viistäen. Jörn yritti käsitellä rakkauselämäänsä laajemmin *Mammutissa*, mutta kromologiaa on vaikea seurata. Kirja on pikemminkin hajanaisen huomioiden muodostama tiiliskivi.

Tämä kirja käsittelee monin tavoin kaikkea mitä tapahtui Jörnin kuoleman *jälkeen*. Kirja kertoo Jörnin leskestä Bitte Westerlundista ja tutkimusmatkasta, jonka hän on tehnyt käydessään läpi Jörnin jälkeenjääneitä papereita. Välillä jo mietimme pitäisikö kirjan nimi olla ”Bitten etsivätoimisto”, koska hänen työpöydälleen kasaantui laatikoita ja papereita, joista löytyi pieniä johtolankoja Jörnin elämään. Bitte on kaiken aikaa työstänyt aikajanaa heidän yhteisestä elämästään. Janan virstanpylväinä ovat milloin Jörnin uran tapahtumat, milloin vaihtuvat kotiosoitteet tai rakastajattaret. Ehkä se on Bitten tapa luoda järjestystä kaaoksen keskelle.

Otan yhteyttä Bitteen Jörnin kuoleman jälkeen ja sovimme useammasta haastattelusta, kävi miten kävi. Kustantamo on kättänyt häneltä muistelmia, mutta hän on luopunut yrityksestä kirjoittaa ne itse. Jörnin poissaolosta tuli oikeastaan tämän kirjan liikkeelle paneva voima. Bitte Westerlund oli maalaistalon tyttö Karjaalta, muutti opiskelemaan Helsinkiin ja tempautui 22-vuotiaana rakkaussuhteeseen, joka kesti 40 vuotta. Olisi voinut käydä toisinkin: Bitte olisi voinut muuttaa Italiaan 1986 ja jäädä sinne, mutta Jörn, jonka elämää määrittivät deadlinet, joutui yhtäkkiä kaiken nielevän intohimon valtaan juuri ennen Bitten matkaa. He sopivat tapavansa Pariisissa, minne Bitte saapui yöjunalla Milanosta. Jörn, joka oli silloin vielä naimisissa Jeanette Bonnierin kanssa, oli 25-vuotiaasta Bitteä vastassa Gare de Lyonin asemalla ja hermoili niin, että pudotti mukanaan tuomansa samppanjapullon laiturille. Siitä alkoi heidän yhteinen elämänsä, joka kesti 40 vuotta.

Tämä kirja kertoo heidän avioliitostaan tai ”näytösavioliitostaan” kuten Bitte mielellään sitä nimittää, koska hän ja Jörn menivät kaikessa kiireessä naimisiin vuonna 1995 ennen kuin perhe muutti Los Angelesiin, sillä avioituneet diplomaatit tienasivat paremmin. Perheen kesäpaikan saunakamarissa on lööppi, joka sanoo asian karkeammin: ”Jörn Donner nai Bitten rahasta.”

Kun syksyllä 2018 istuin kirjamesujen baarissa, minulla ei ollut aavistustakaan, että joutuisin vielä keskelle lesken surutyötä. Olisinko jatkanut, jos olisin arvannut sen? Työ Bitten kanssa on ollut kuin yllättävä mutta myös hauska matka. Reitti on ollut usein mutkainen, koska Bitte ei ole aina kovin järjestelmällinen etsiväntyössään, ja työ jatkuu edelleen kirjoittaessani näitä alkusanoja. Bitte heittää jatkuvasti verkkojaan sinne tänne. Jörn oli verraton verkostoituja, mutta Bitte osaa panna asioihin vauhtia tuomalla jatkuvasti

erilaisia ihmisiä yhteen. Olen tutustunut moniin heistä kirjoittaessani tätä kirjaa ja monet ovat myös kirjassa mukana. Kiitos kaikille teille, jotka olette olleet avuksi ja kertoneet omia versioitanne.

Niistä sirpaleista, joita Bitte on viime vuosien aikana kerännyt, muodostuu kertomus, jonka me haluamme kertoa teille.

Philip Teir

Helmikuussa 2023

Kun mammutit kuolevat

Mitä tapahtuu, kun mammutit kuolevat?

Ne joutuvat usein metsästäjien tai petojen saaliiksi. Joskus ne haudataan tundran syvyykseen ja ne jäävät tuhansiksi vuosiksi ikiroutaan, ellei joku satu kaivamaan niitä maan uumenista.

Mutta toisin käy kirjailijoille, jotka julistautuvat mammutteiksi.

Ehkä joku avaa heidän sähköpostikansionsa ja löytää yllättäviä viestejä.

Ehkä vaimolle jää kansiokaupalla valokuvien negatiiveja, kymmeniä hyllymetrejä kirjeitä ja kirjoja – ja miljoonia kysymyksiä.

Aamutakki

Kun ensimmäisen kerran haastattelen Bitte Westerlundia kevättalvella 2021, hän haluaa myydä minulle Jörnin aamutakin. Se on lähes käyttämätön, koska Jörn ei pitänyt siitä. Se roikkuu eteisessä, kun astun Rauhankadun asuntoon. Bitte sanoo, että saan sen viidelläkymppillä. Aamutakki on mustan ja harmaan kirjava kimononkaltainen kaapu, jotain kovaa kangasta, ehkä silkin ja karheen pellavan sekoitusta. Lapuan kankureiden valmistama takki on ostettu 80-luvulla tai 90-luvun alussa. Takkia on tuskin käytetty, mutta silti siitä lehahtaa vanhojen ukkojen käyttämän partaveden raskas tuoksu.

Tarjous kyllä houkuttelee.

Sanon, että kokeilen aamutakkia kotona. Bitte noutaa minulle muovikassin.

Kun puolisoni Nina tulee illalla kotiin ja astuu makuuhuoneeseen, hän vaatii minua heti palauttamaan aamutakin. Nina sanoo, etten missään tapauksessa saa käyttää ”tuota kammutusta” kotona. Se on aivan liian pramea.

Jörnin kuolemasta on kulunut vuosi. Asunto, jossa Bitte ja Jörn asuivat, on täynnä laatikoita lehtileikkeineen, taide-teoksia jotka menevät myyntiin, huonekaluja jotka kuljetetaan pois. Bitte myy osan taideteoksista yksinkertaisesti siksi, että tarvitsee rahaa. Sekä Rauhankadun asunnon että Bromarvin Nitlaxin kakkosasunnon kiinteät kulut on maksettava kuukausittain. Jörn ei tehnyt kuolinsiivousta, se ei olisi tullut kuuloonkaan, sillä hän teki töitä viimeiseen asti. Nyt Bitte kertoo miettivänsä poikiensa kanssa mitä tehdä

Bromarvin Bortomsjöksi kutsutulle talolle, joka on poikien lapsuudenkoti. Onko heillä varaa pitää talo? Tarvitsevatko he niin suurta kakkoskotiä? Nuorin poika Rafael on parhaillaan remontoimassa vanhaa koulua, jonka osti hiljattain Mustiosta yhdessä vaimonsa Ninni Stenbergin kanssa. Myöhemmin remontista kertova tositelevisiosarja nähdään Ylellä. Daniel asuu Brysselissä. Jörnin työhuone Pohjoisrannassa on tyhjillään, mutta asunto on keskeinen osa Donnerin suvun historiaa. Jörnin isoisä rakennutti Pohjoisrannan talon, joka valmistui vuonna 1890. Jörnin työhuone muutetaan residenssiksi kirjoittajille ja elokuvantekijöille.

Helsingissä on kylmä. Kävelen useimmiten työhuoneeltani Senaatintorin poikki Kruununhakaan ja Rauhankadulle, painan summeria ja ovipuhelimesta kaikuu ”hallo, hallo” ja sitten nousen portaita neljänteen kerrokseen.

Jörnin kuolema on pannut sekaisin muutakin kuin tavaroita ja tunteita, koko Bitten elämä on mullin mallin. Kun astun sisään, Bittellä on yleensä kädet täynnä työtä: Joku suunnittelee näyttelyä Jörnin valokuvista, Jörnin kirjastosta on tekeillä kirja tai Bitte itse haluaa päästä eroon joistakin huonekaluista. Tunnenko jonkun, joka haluaisi ostaa puhelinpöydän? Tai kaksi funkkistuolia? Usein hän kysyy minulta yhtä paljon kuin minä häneltä. Tiesinkö, oliko Jörnillä suhde sen ja sen kanssa? Kerran hän pyytää minua noutamaan neljä koronatestiä ja purkillisen tilaamaansa kimchiä, kun nyt keran olen liikkeellä. Hän on menossa illalla oopperaan. Hän liikkuu hiukan huonosti, koska toinen lonkka vaivaa ja leikataan pian. Hän on silti puhelias ja toimelias, tuntuu kuin hän olisi kaiken aikaa menossa tai tulossa.

Keväällä 2020, pian Jörnin kuoleman jälkeen, keskimäinen poika Otto Gabrielsson julkaisee kirjan *Rikkaruoho. Viimeinen kirje isälle*. Gabrielsson kertoo kirjassaan miten on

koko ikänsä yrittänyt luoda suhdetta isäänsä Jörn Donneriin, mutta yritykset ovat olleet turhia. Hän on joutunut tyytymään siihen vähään mitä on saanut, pikaisiin tapaamisiin, jatkuviin pettymyksiin, välinpitämättömiin ja vaivaantuneisiin katseisiin. Gabrielssonin haavat ovat syvääkin syvemmät. Kirja on kuin alkuperätarinan kouluesimerkki: näin minut petettiin, näin minusta tuli se joka nyt olen, tämä kirja on kostoni. Teksti on purevaa, mutta toisaalta hauskaakin, aivan niin kuin Jörninkin tekstit saattavat olla. Gabrielsson vaeltaa Tukholman kaduilla kuin aave ja haaveilee tuovansa Jörnin Oscar-patsaan takaisin Ruotsiin.

Kun olen kirjoittanut puhtaaksi keskustelumme ja lähettän tekstit Bittelle muutamaa viikkoa myöhemmin, hän korjaa jokusen asiavirheen, mutta alkaa sitten empiä. Muisaako hän oikein? Hän vaikuttaa huvittuneelta mutta on liian aikaista sanoa, onko meillä käsissämme kirjamme alkua.

Sanon Bittelle, että ihailen hänen kertojantaitojaan, hänellä on silmää kuvaileville yksityiskohdille. Haastattelin Jörniä moneen kertaan, mutta hän kertoi palan sieltä, toisen täältä. Jos kysyin tiettyä vuosilukua, hän vastasi pitkällä jaarituksella Abbe Bonnierista ja tämän perheestä, mikä oli toki mielenkiintoista, mutta oli vaikea saada Jörn kuvailemaan asioita, kertomaan miltä jokin tuntui tai näytti, mitä joku sanoi tiettyssä tilanteessa. Hän kertoi samalla tavalla kuin kirjoitti, itsekeskeisesti ja kierrellen samojen kohtausten ympärillä. Hän palasi tiettyihin anekdootteihin yhä uudelleen ja hioi niitä. Mitä vanhemmaksi hän tuli, sitä tiiviimmiksi tekstit muuttuivat. Aivan niin kuin japanilaiset taiteilijat, jotka tarinan mukaan maalaavat samaa puuta yhä uudelleen vangitakseen puun idean.

Bitten kanssa on toisin. Hän muistaa mitä hänellä oli yllään tavatessaan Jörnin ensimmäisen kerran. Hän muistaa mitä he söivät ensimmäisillä treffeillään Jörnin kotona.

Hän muistaa miten Jörn puhui, hän osaa matkia tämän vihaista äänensävyä, ja hänellä on aseistariisuva tapa mennä suoraan asiaan. Hän ei ole mikään hienostelija, niin kuin ei Jörnkään ollut. Hän shokeeraa mielellään. Yhtäkkiä hän kertoo ystävättäreltään kuulemansa juorun, jonka mukaan Jörn rakasteli kuuluisan dokumenttielokuvaohjaajan kanssa olohuoneen pöydän alla kesken juhlien. Kerran Bitte löytää Jörnille osoitetun kirjeen, jossa suomenruotsalainen aatelisdaami kertoo saaneensa Jörniltä sukupuolitaudin. Bitte ei turhia kainostele, vaan sanoo suoraan nimetkin, mutta juridisista syistä (ja hienotunteisuudesta) jätän ne toistamatta.

Koko kirjahankkeen ajan olemme tuon tuostakin yhteydessä Messengerin kautta. Bitte lähettää viestin löydettyään jotain kiinnostavaa, joka liittyy Jörniin tai tämän tuttavapiiriin. Toisinaan hän kyselee mitä minä olen saanut selville. Joskus hän lähettää vanhan lehtileikkeen tai kuvan, mutten aina ymmärrä mihin ne liittyvät. Penkomisesta on tullut hänelle päähänpintymä. Hän on ottanut yhteyttä moniin Jörniin liittyviin naisiin, jotka ovat vielä elossa. Hän on käynyt tapaa-massa Tuula Söderbergiä, joka oli Jörnin sihteeri neljänkymmenen vuoden ajan, ja pyytänyt tätä tunnistamaan ihmisiä valokuvista. Hän on pyytänyt apua Facebook-ystäviltäänkin, kun joku (yleensä nainen) on jäänyt tuntemattomaksi. Hän yrittää koota palapeliä saadakseen selville kaikkea mitä ei ole ennen tiennyt, asioita joita hän ei ehkä edes miettinyt Jörnin ollessa vielä elossa tai jotka ovat ilmenneet vasta tämän kuoleman jälkeen. Hän on kuin tilintarkastaja, joka setvii konkurssipesän papereita. Kaikki kuitit on saatava täsmäämään, kaikki paperit järjestettävä, koska vain sillä tavoin voi ehkä saada selville missä alkoi mennä pieleen.

Ehkä nyt jälkeinpäin selviää aikajärjestys, joka auttaa ymmärtämään Jörnin elämää. Tai pikemminkin auttaa Bitteä ymmärtämään omaa elämäänsä.

Komposti

Jörnin tuhkat ovat pitkään laatikossa, jota säilytetään maalla hänen työhuoneessaan. Laatikossa on krematorion numero: 15 509. Perhe ei ole ostanut uurnaa, koska Jörnin viimeinen toive oli, että tuhkat siroteltaisiin mereen. Jörn kuolee tammikuussa 2020 ja lähimmät perheenjäsenet odottavat kesään ennen kuin tuhkat päätyvät Bortomsjön edustalle.

Jörn sopi jo hyvissä ajoin, että saisi tuhkauksen ilmaiseksi. Hän oli mukana Suomen krematoriosäätiön juhla kirjassa ja sai vastineeksi ilmaisen tuhkauksen ja krematorion kappelin korvauksetta käyttöönsä. Kirjassa, jonka nokkela nimi on *Tulisieluja*, kerrotaan tuhkahautauksen kulttuurihistoriasta, esseiden ”Kuolleenpolttoyhdistyksen perustamisvuosi” ja ”Eettinen hautausmuoto” joukossa on myös lyhyt ote Jörnin ja arkkipiispa John Vikströmin kirjeenvaihdosta.

Jörnistä ilmaisen tuhkauksen järjestäminen oli mainio juttu, jota hän kertoi mieluusti toimittajille, kun asia tuli puheeksi. Kun hän sitten kuolee, perhe saa tosiaankin ilmais-palvelut käyttöönsä.

Kun tuhkat ovat olleet aikansa laatikossa, Bitte keksii ripotella osan omaan kompostiinsa, mikä on hänen hienovarainen kostonsa Jörnille. Jörnin kuoltua hän on käynyt läpi satoja jäl-keenjääneitä papereita ja turhautunut aina vain pahemmin.

Jörn ei vuosien mittaan osoittanut pienintäkään arvostusta kompostia kohtaan. Kompostista tuli suorastaan heidän suhteensa koetinkivi, jatkuva jankutuksen ja ärtymisen aihe.

Bittestä tuli innokas kompostoiija jo 90-luvun alussa, kun hän oli töissä Schildtsin kustantamossa, joka julkaisi kom-